

Souleimanov, Emil: Konflikt v Čečensku. Praha: Eurolex Bohemia, 2007, 472 stran, ISBN 978-80-7379-003-5.

Tomáš Šmíd¹

Kniha, kterou se po několikaleté práci Emilu Souleimanovovi podařilo dokončit a v poněkud pozměněné verzi vydat i v prestižním britském nakladatelství, si zaslouží mimořádnou pozornost, obzvláště v českém prostředí, kde je v rámci humanitních a sociálních věd každá kvalitní a původní práce syntetického charakteru, jež se nekoncentruje výhradně na české problémy, takřka neocenitelná.

Přistoupí-li ovšem autor k syntetické práci, která má shrnout veškeré dosavadní poznatky vztahující se k tématu a má ambici být základní dílem, bez něhož se nikdo další, kdo se bude novodobými dějinami Čečenska, potažmo celého severního Kavkazu, zabývat, neobejde, vytyčuje si samozřejmě úkol navýsost obtížný. Emil Souleimanov se tohoto úkolu zhostil se ctí, a ač se nevyhnul dílčím nedostatkům, celkově odvedl velmi dobrou práci.

Celá kniha je dílem skutečně interdisciplinárním. Autor vychází z poznatků a používá metody vlastní historické vědě, etnologii, etnografií, sociologii, psychologii, politologii a dalším disciplínám, jimiž jsou mezinárodní vztahy, bezpečnostní studia, konfliktologie, areálová studia (kavkazologie), kulturologie či mediální studia. Takto široce rozkročený postup s sebou logicky přinesl jev, že v některých momentech (za všechny uvádím např. analýzu role médií) je autor metodologicky slabší než při konfliktologických pasážích, kde naopak jeho erudici nelze zpochybnit. Jako silné pasáže knihy se mi jeví být i úvodní kapitoly vycházející z etnologie či etnografie, kde autor podal ojedinělý obraz vysoce jímavé kavkazské kultury způsobem, kterému nelze než zatleskat. V tomto momentu jeho tvůrčího procesu byl autorovi bezesporu velmi nápomocen i jeho kavkazský původ. Ačkoliv je autor Jihokavkazan, a tudíž od Severokavkazanů přece jen poněkud odlišný, je mnohem lépe schopen pochopit nuance v mentalitě obyvatel zkoumaného regionu než mnozí (byť jinak také velmi přínosní) anglosaští či němečtí autoři, kteří se kavkazským regionem zabývají (Lieven, Smith, de Waal, Gallová, Cornell, Dunlop, Starr, Zürcher a další), a dokonce i více než autoři ruští, kteří sice nemají problém s fakty

¹ Kontakt: Katedra politologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: tsmid@fss.muni.cz.

a porozuměním složitým detailům, ale na druhou stranu přistupují k sociálně vědnímu výzkumu fenoménu Kavkazu neprosti jistých etnostereotypů (Zdravomyslev, Tiškov, Malašenko, Trenin).

Struktura Souleimanovovy knihy postupuje v nejobecnějším smyslu vysoce logicky, jisté nelogičnosti lze nalézt až při užším rozčlenění textu (viz výtka níže v textu). Nejprve je představen celý kavkazologický kontext etnologického a kulturologického charakteru s důrazem na čečenský případ. Jedná se o vyčerpávající etnoportrét čečenského národa, bez jehož znalosti je ostatně velmi obtížné pochopit celou řadu společenských procesů v soudobém Čečensku. Specifická klanová struktura s velmi tvrdým zvykovým právem – adaty, na němž lze dobře porozumět faktu, proč jsou Čečenci jako společnost náchylní k násilnému řešení konfliktů a také vést ozbrojený konflikt proti neporovnatelně (asymetricky) většímu protivníkovi. Souleimanovova následná analýza, kde pomocí atributů zvykového práva (krevní msta, princip jach') vysvětluje příčiny nesmiřitelnosti, ba až fanatičnosti čečenského boje proti mnohonásobně početnějším ruským vojskům, patří k velmi silným pasážím celého textu.

Následně přistupuje k pasážím, které lze označit za striktně historiografické a které pojednávají o vývoji čečensko ruských vztahů od konce 18. století po rozpad SSSR. Pozornost je logicky upřena na čečenský element a na události je nahlíženo z pozice zkoumání čečenských dějin. Tento fakt je samozřejmě zcela pochopitelný, vyplývá již z logiky volby a nastavení tématu. Byl-li by ruskému elementu dán větší akcent, charakter knihy by byl úplně jiný a dovoluji si tvrdit s vysokou jistotou, že by to dost dobře ani nešlo. Události by tak musely být postaveny do mnohem širšího kontextu, jelikož Rusko vždy bylo a je globální hráč. Ve zvoleném formátu jsou popisovány čečenské dějiny, dějiny malého národa, jejichž interakce probíhala vždy především s ruským sousedem.

Autor vcelku citlivě a vhodně věnoval etnologicko kulturologické a historickým kapitolám zhruba 100 stran, tzn. pětinu celého textu. Těžištěm celé práce je totiž novodobý čečensko–ruský konflikt, jehož bezprostřední příčiny souvisejí s rozpadem SSSR.

Zde musím ale uvést vůči autorovi první větší výtku. Vzhledem k nastavení knihy si dovoluji tvrdit, že autor věnoval malý prostor událostem, které předcházely vypuknutí tzv. první čečensko–ruské války. Příslušnou kapitolu nazval vcelku trefně Čečenská revoluce, ovšem jsem toho názoru, že nedostatečně představil všechny události a souvislosti nutné k pochopení dějů následujících. Jak jsem výše oceňoval, že nezabředl do popisu ruských dějin, tak zde naopak měl mnohem více pozornosti věnovat ruské straně konfliktu. Událostem v Čečensku totiž nelze dost dobře porozumět bez toho, abychom pochopili složitý vnitropolitický boj, který tehdy v Ruské federaci probíhal. Ostatně sám fakt, že se v Čečensku dostaly události do tak krajních poloh, není

důsledkem pouze ruského imperialismu a čečenské nesmiřitelnosti, ale také faktu, že právě v oněch klíčových dobách nebyla ze strany moskevského centra věnována Čečensku dostatečná pozornost. Odbýt rok 1993 v Rusku dvěma knižními stranami je v kontextu této syntetické práce chybou. Stejně tak bych ocenil, kdyby autor věnoval větší prostor motivacím ruské strany k vojenskému řešení tohoto politického konfliktu.

Samotná analýza prvního ozbrojeného konfliktu je velmi zevrubná a vyčerpávající, přitom podaná čtivě. Autor zde vychází nejen z dosud uveřejněných odborných prací, ale hojně se opírá i o mediální prameny zpravodajského charakteru, a ponechává si tedy možnost vlastní a nikoli odvozené analýzy. Při výběru zpravodajských kanálů je poměrně citlivý a krom osvědčených mezinárodních agentur jako Reuters a AP využívá i pramenů agentur Interfax, ITAR-TASS, RFE/RL a dalších. Stejně tak postupuje i při popisu meziválečné éry a druhého ozbrojeného konfliktu.

Velmi přínosnou částí knihy jsou kapitoly, které se zabývají řešením a důsledky konfliktu. Se znalostí většiny relevantních publikací týkajících se čečenského konfliktu mohu říci, že žádná z nich nedala takový prostor právě otázkám proměn postkonfliktní čečenské společnosti a mentality, mediálnímu diskursu války, tzv. normalizaci Čečenska po roce 2000 a Kadyrovově éře.

Kapitola týkající se porušování lidských práv je taktéž velmi slušným shrnutím rozmanitých strategií a taktik ruských sil a jejich čečenských spojenců vůči čečenskému odboji a vlastně čečenské populaci *an bloc*. Při tvorbě této kapitoly se Souleimanov vcelku logicky opřel o práci ruské nevládní organizace Memorial, která ve velmi obtížných podmínkách fungování dokázala nashromáždit obdivuhodný pramenný materiál dokumentující porušování základních lidských práv a svobod již od sovětských dob. Pro mnohé může tato kapitola vyznívat velmi protirusky, ovšem při popisování zločinů je pachatele nutno pojmenovat a autor na sebe musí vzít riziko, že bude obviněn v lepším případě z normativity a v horším z neobjektivit. Této nástraze se Emil Souleimanov vyhnul velmi elegantně a nadto nešetřil ani vzájemné vnitročečenské násilnosti a násilnosti ze strany Čečenců. Celkově lze ovšem konstatovat, že z textu je patrné, že autor patří ke kritikům ruské velmocenské politiky a jejích konkrétních projevů, což je postoj nikoli ojedinělý, srozumitelný a vcelku pochopitelný.

Za pozornost stojí i pasáže, v nichž autor analyzuje náboženskou situaci v Čečensku. Vykresluje situaci, kdy v Čečensku dochází k vnitronáboženskému rozkolu, kdy na jedné straně stojí zastánci v Čečensku tradičního tzv. lidového islámu vycházejícího ze sufismu a na straně druhé přívrženci importovaných radikálních fundamentalistických variant islámu, především

saláfismu, který autor označuje trochu mediálně poplatně jako wahhábismus. Autor tomuto konfliktu dává ostatně i generační vyznění, když tvrdí, že zastánci čečenských tradic jsou logicky starší generace oproti mladší, kterou zlákali arabští fundamentalisté a často i jejich finanční podpora. Souleimanov ostatně celou problematiku radikálního islámu v Čečensku a jeho vazeb na terorismus vysvětluje velmi precizně a nepředpojatě a nebojí se zde velmi jasných vymezení, což je nutné obzvláště pod náporom kremelské propagandy, která náboženskou nálepku dává i obyčejným kriminálním činům spáchaným Čečenci. Asi nejkontroverznější kapitoly týkající se teroristických útoků v Moskvě a Beslanu zvládl autor také se ctí, a to především v tom, že se nebál poukázat na celou řadu nejasností, dezinterpretací a některých zjevných nelogičností ruské oficiální verze, což mu jistě u řady případných čtenářů nepřidá, poněvadž to nezapadá do mainstreamového nahlížení na problematiku terorismu po událostech z 11. září 2001.

V závěru knihy se autor zamýšlí i nad povahou praxe Kadyrovova režimu, přičemž zde by syntetickému charakteru knihy neškodila nějaká širší politologická reflexe tohoto svébytného úkazu v ruské politice, třeba na úkor podle mého názoru až zbytečných tematických přesahů do situací v okolních severokavkazských republikách. Asi nejsmutnějším čtením – po pasážích o utrpení čečenských civilistů – je úplný závěr knihy, kde autor reflektuje dopad války na společnost ruskou. Čečenská válka katalyzovala v ruské společnosti mnoho předsudků a učinila ji šovinistickou v takové míře, že se to pomalu začíná stávat bezpečnostní hrozbou svého druhu.

Celkový dojem ze Souleimanovovy publikace je povýtce pozitivní, nicméně nelze neokomentovat několik zřejmých, byť dílčích nedostatků. Předně je v knize příliš mnoho jazykových nedostatků, a to především ve formě nelogičností ve větných a slovních spojeních. Autor zvládá český jazyk obdivuhodným způsobem, ovšem přesto měl být text podroben jazykové korekci. Podle všeho tak učiněno nebylo a kniha tím docela trpí. Otázkou je, zda tento nedostatek vůbec vyčítat v recenzi autorovi. Další nešvar spočívá v neujednocené transkripci vlastních jmen, kdy se např. Zakajev jmenuje Achmed, aby byl záhy překřtěn na Ahmada a pak na Ahmata. Takových jevů je v knize hodně a je to škoda. Pro případné regionu zcela neznalé čtenáře to navíc může být místy velmi matoucí. Občas se Emil Souleimanov také opírá o nevhodné prameny, přičemž je třeba dodat, že tomu tak je spíše v prvních částech knihy. Pro mne nejkřiklavějším příkladem je citování Chož Achmeda Nuchajeva, kterého cituje jako „čečenského spisovatele“. Pravdou je, že tento člověk se za spisovatele a filosofa rád prohlašoval, ovšem reálně se jedná o vlivného představitele čečenského organizovaného zločinu, který se jednu dobu angažoval i v protiruských vládních strukturách jako šéf ičkerijské rozvědky.

Na úplný závěr bych rád dodal ještě dva postřehy, které ovšem nechci formulovat přímo jako výtku, ale spíše jako poznámku. Za prvé je z knihy místy až příliš cítit, že vznikala delší časové období, a je na ní zřejmý autorův stylistický, lexikální i erudiční vývoj, který v době od začátku do konce psaní knihy prodělal, což se mohlo vyřešit závěrečnými podrobnými korekturami.

Za druhé je podle mého názoru škoda, že autor svoji knihu nepostavil na nějakém ucelenějším teoreticko-metodologickém rámci. Jeho analýza konfliktu je skutečně syntetická a výborná, ovšem podrobnější struktura knihy (respektive hlavně její druhé poloviny) je ne úplně logická, když někdy sleduje linku chronologickou a někdy tematickou. Užil-li by např. metody analýzy konfliktu, která byla vygenerována na Uppsalské universitě, přehlednosti textu by to pouze prospělo.

Celkově se ovšem jedná v českém prostředí o zcela výjimečné dílo a v prostředí mezinárodním minimálně o zaznamenání hodné. Především faktografická stránka díla a historické a etnologické analýzy jsou opravdu ojedinělé a každý, kdo se bude chtít v budoucnu seriózně zabývat kavkazským regionem, nemůže tuto syntézu obejít.